

УДК 378.091.212:78:005.336.5

Підварко Т.О.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНО-КРЕАТИВНОГО КОМПОНЕНТА МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку педагогічної освіти вимагає підвищення професійної майстерності майбутніх фахівців, їх здатності до самостійної діяльності, професійного саморозвитку. Одним з орієнтирів освітнього процесу з даного питання виступає фахова компетентність майбутніх учителів музики, важливим компонентом якої є музично-виконавська підготовка. Практика засвідчує, що існуючі нині форми професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя не можуть охопити те коло завдань, які стоять перед ним. Зусилля сучасних вітчизняних педагогів направлені на пошуки підходів та методів професійної підготовки, які б дали змогу підняти на більш високий рівень майстерність вчителя музики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практичною розробкою суті поняття професійної компетентності були присвячені праці зарубіжних учених ХХ ст.: Дж.Равена, Р.Уайта, Ж.Делора, Г.Оскарссона, Д.Бріттела, Т.Кроула та ін.; у вітчизняній педагогічній науці проблеми компетентності розглянуті в працях А.Маркової, В.Шадрикова, П.Третьякова, А.Хуторського, І.Зимньої, Ю.Фролова, Н.Кузьміної, В.Байденка, Н.Гришанової, М.Чошанова, Є.Огарьова, Л.Мітіної та ін.

Проблемі вдосконалення процесу професійної підготовки вчителя у сфері середньої та вищої мистецької освіти присвячені праці Л.Арчажнікової, А.Болгарського, Л.Коваль, А.Козир, Л.Масол, О.Михайличенко, О.Олексюк, Г.Падалки, О.Ростовського, О.Рудницької, Г.Ципіна, Г.Щербакової, О.Щолокової; проблеми музичного виконавства розкриваються в ґрунтовних працях відомих філософів і психологів: В.Басіна, М.Бахтіна, Л.Виготського, М.Кагана, І.Кона, О.Леонтьєва, В.Мазепи, С.Рубінштейна.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розгляд проблеми формування рефлексивно-креативного компоненту музично-виконавської

компетенції майбутнього вчителя музики, що є одним із основних показників готовності студента до виконавської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна компетентність вчителя музики виражає єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності та характеризує його професіоналізм [2]. Звертаючись до словника іншомовних слів розкриваємо поняття „компетентний”, як такий, що володіє компетенцією – колом повноважень певної галузі, особи або колом справ: *competent* (франц.) – компетентний, правомірний; *competents* (лат.) – відповідний, здібний, підходящий, узгоджений, а *competentia* – узгодженість частин, сумірність, симетрія; *competence* (англ.) – здібність (компетенція) [8]. Отже, компетентність, це володіння людиною відповідною компетенцією, що містить її особистісне ставлення до предмета діяльності.

В структурі професійної компетентності вчителя музики можна виділити такі компетенції як: музично-слухова, музично-граматична, музично-педагогічна та музично-виконавська компетенції. Ядром професійної компетентності вчителя музики загальноосвітньої школи є його музично-виконавська компетенція.

Аналізуючи зміст музично-виконавських умінь і навичок, науковці визнають, що до них можуть бути віднесені артистизм, художній смак, володіння процесом виконання, відчуття цілого, матеріалізація художнього образу, сформованість і відпрацьованість різних видів техніки, навички читання з аркуша, транспонування, супровід й ансамблева гра [9, с.54-81].

Формування музично-виконавської компетенції майбутніх учителів в умовах особистісно орієнтованого підходу базується на індивідуально-творчому розвитку особистості, що передбачає не запам'ятовування та репродукування інформації, а її творче перетворення, знаходження в ній особистісного сенсу, формування до неї особистісного ставлення, оцінку її важливості, розуміння виховної потужності педагогічних ідей, теорій, методичних рекомендацій.

Специфіка виконавської діяльності студента полягає в тому, що він не просто уявляє модель створюваного ним виконавського образу, а порівнює своє суб'єктивне сприйняття із загальноприйнятою соціальною нормою, відображаючи своє ставлення до нього. Виконавська діяльність виступає в якості особливої художньої, естетичної цінності. У продукті такої діяльності в специфічній формі закріплюється складний процес творення нового, незвичайного, що і є саме по собі творчістю.

З креативністю пов'язаний розвиток самосвідомості студента, що впливає на оцінку власних досягнень та планування напрямків подальшого самовдосконалення. В такому ракурсі креативність взаємодіє з рефлексією – формою теоретичної діяльності суспільно розвиненої людини, спрямованої на усвідомлення власних психічних актів і станів [6, с.68].

Отже, важливе місце в формуванні музично-виконавської компетенції займає творча діяльність студентів, як форма музично-виконавської діяльності. Різні автори визначають здатність до творчості по-різному, але загальним

поняттям є те, що здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального (В. Дружинін, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Петухов, Е. Торенс, К. Тошина, М. Лещенко, В. Франкл, Е. Фром та ін.) [4, с. 215-219].

Саме з цих міркувань був визначений рефлексивно-креативний компонент музично-виконавської компетенції майбутнього вчителя музики який характеризує усвідомлення, самоаналіз і самооцінку студентом власної музично-виконавської діяльності і її результатів, уточнення шляхів її реалізації, визначення на основі свого особистого досвіду оптимальних методів і прийомів роботи над музичним твором. Цей компонент відображає готовність до розвитку, вдосконалення і творчості.

Поняття „рефлексія” виникло у філософії і означало розмірковування індивіда про те, що відбувається в його свідомості. На думку Г.Гудзона („Дидактична теорія”, 1993) рефлексія це не просто знання або розуміння суб’єктом самого себе, але і з’ясування того, як інші знають і розуміють того, хто рефлексує, його особистісні особливості, емоційні реакції й креативні уявлення.

Будь-яке пізнання неможливе без рефлексії, без усвідомлення самого себе як суб’єкта, що пізнає. Здатність до рефлексії сьогодні визнається однією з істотних характеристик здатності до творчості. Рефлексивна позиція студентів – педагогічний чинник, що впливає на розвиток творчого потенціалу. Психологією встановлений стійкий зв’язок між рівнем рефлексії та здатністю до самонавчання: чим вище здатність рефлексії, тим успішніше навчання (Н.М.Борисенко, В.М.Подуровській, Н.В.Суслова, Н.Ю.Посталюк).

Рефлексивні аспекти самосвідомості – це найважливіші характеристики і властивості вищого рівня свідомості, особливі елементи в структурі особистості, що забезпечують вищий особистісний усвідомлений рівень саморозвитку, регуляцію поведінки в креативних проявах людини. Рефлексивний акт самоусвідомлення є одиницею в рефлексивних аспектах самосвідомості. У нашому дослідженні рефлексивне самоусвідомлення активізує рефлексивні акти і є підсумковим продуктом рефлексивних дій самосвідомості.

Кожен етап у розвитку музичного виконавства супроводжується аналізом, що базується на двох етапах критичної діяльності, а саме: на самоаналізові (суб’єкт аналізує свій продукт, свої дії) та аналізові інших (суб’єкт аналізує чужий продукт і дії іншого суб’єкта). Але і це ще не дає можливості правильно скорегувати діяльність студента, його необхідно спонукати до рефлексії. Рефлексія (дослідження почуттів) починається з виявлення відчуттів. Відчуття, за З.Фрейдом, є досить благодатним матеріалом для вивчення, оскільки в них відображається істинний стан людини. Тому до відчуттів слід ставитися дуже уважно – вони здатні дати суб’єкту надзвичайно цінну інформацію про нього самого. Виявлення відчуттів являє собою процес переведення їх із сфери несвідомого у сферу свідомого (зробити неявне явним). Далі необхідно проаналізувати виявлені відчуття, тобто знайти причини виникнення тих чи

інших відчуттів шляхом відстеження своїх дій, які впливають на виконавську діяльність.

Корегування продукту музично-виконавської діяльності (уточнення, додавання, заміна тощо) проходить успішно, продуктивно тоді, коли йому передує рефлексія, оскільки остання звільняє суб'єкт від стану самообману, ілюзій з приводу якості і ефективності роботи над музичним твором. Інакше кажучи, після рефлексії процес корекції набуває досить об'єктивного характеру. Логіка корекції становить собою триступеневий процес, який виражається системою трьох запитань, які суб'єкт ставить собі: що хотів? що робив? що отримав?

Отже, самоаналіз, як свідчить дослідження, становить собою надзвичайно сильне джерело розвитку особистості, його креативних здібностей, бо дає можливість суб'єкту пізнати себе, тобто виявити свої не тільки сильні, а й слабкі сторони.

Таким чином, твориться „ланцюг розвитку” виконавської діяльності: психологічна готовність (особисті якості студента) + теоретична та практична готовність: діагностування - розробка педагогічного впливу - розвиток - рефлексія - корегування - моніторинг знань та умінь.

І хоча рефлексія і корегування завершують „ланцюг” роботи над процесом музично-виконавської діяльності, але вони не роблять його замкненим, бо далі робота будується по спіралі: відслідковуються зміни, які сталися в особистості, використовуються результати моніторингу знань та умінь і починається новий виток „ланцюга розвитку”. Дослідження показали: коли в роботі зі студентом випадає хоча б одна ланка „ланцюга розвитку”, отримуємо результат набагато гірший очікуваного. Слід відзначити, що „ланцюг розвитку” у кожного студента буде свій, тому викладачу необхідно шукати підходи до кожного.

Рефлексивна здібність ефективно формується при виконанні таких умов у процесі навчальної співпраці педагога та студента: системної організації понятійного змісту навчання; виключення можливості репродуктивного засвоєння технічних та художніх умінь студентом; вимога постійного пошуку нових способів дій; формування усвідомлених професійних умінь інструменталіста – художньо-доцільної техніки та художньо-доцільних музичних образів; чіткого визначення студентом меж власних знань і створення умов для їх неухильного розширення; крім аналізу та пізнання самого себе, рефлексія спрямовується на з'ясування того, як це сприймається іншими учасниками взаємодії – викладачами, колегами з курсу.

Умови активізації рефлексивних дій студента під керівництвом педагога передбачають не тільки виправлення дефекту, неточностей, помилок у професійно-виконавських діях, а й в допомозі студенту побачити джерело, причину, оцінити якісну сторону дії, спонукати студента до пошуку нових дій, більш професійних, що виправляють чи нейтралізують саму помилку, створюють умови для надбання високоякісних, удосконалених професійних навичок та умінь. При цьому у студента з розвитком здатності до професійної рефлексії оцінюється не лише дія та її результат, але сам динамічний рух думки. Роль педагога – це спільна робота зі студентом, що передбачає

відтворення не тільки знань та умінь, що відповідають основним формам мистецтва, але й розвиток тих здібностей, котрі лежать в основі свідомості та мислення, рефлексію, аналіз, уявлення, які слугують базою розвитку музичних здібностей та творчості, тобто креативності.

У психології під креативністю (від лат. „*criativ*” – творити, створювати) розуміють здатність суб'єкта до конструктивних та нестандартних рішень та поведінки, а також усвідомлення та розвиток свого досвіду [7]. Творчість є тим містком, через який проходять емоційно-естетична реакція від сприйняття до відтворення і закріплюються як особистісні новоутворення.

Вивченням творчої діяльності займалися вчені, такі як Д. Богоявленська, Е. Боно, Л. Виготський, В. Давидов, В. Кузін, П. Пономарьов, Д. Ельконін та ін. Крім того, у роботах М. Зіновіної, І. Медакової, Н. Пейсахова, А. Єсаулова та ін. звертається увага на те, що успіх системного творчого мислення в процесі професійної підготовки багато в чому визначається рівнем сформованості основних компонентів творчого мислення на більш ранніх етапах формування особистості.

Характерною властивістю наявності „креативного” в музично-виконавській діяльності є високий рівень творчої активності студентів. Творча активність майбутнього вчителя музики – це його здатність до індивідуально-неповторного музичного, особистісного та професійного самовираження, музична та музично-педагогічна діяльність, що має продуктивний, пошуково-перетворювальний характер, гуманний духовний зміст і характерні ознаки творчого процесу, детермінованого внутрішньо-емоційним спонтанним саморухом до якісних змін [3]. Ми розглядаємо творчу активність, „креативність”, що втілюється у музично-виконавській діяльності: інтерпретації музичного твору, імпровізації, творенні, композиції. Зазначимо, що музично-виконавська компетенція надає можливість учителю музики більш повно розкрити свої індивідуальні професійно значущі особливості: емоційність і виразність, рефлексивність і креативність, а також вольові характерологічні якості (вміння триматися на сцені, володіти артистичними якостями).

Індивідуально-творча підготовка, долаючи масово-репродуктивний характер сучасної педагогіки навчання, забезпечує виявлення і розвиток творчої індивідуальності майбутнього вчителя, формування у нього неповторної технології педагогічної діяльності. Творчість – це завжди самостійність.

До специфічних ознак творчої самостійності відносять своєрідність виконавських дій, оригінальність інтерпретації музичного твору. Вона тісно пов'язана з музичною активністю майбутнього вчителя музики, спрямовуючи його на постійний пошук оригінального виконавського втілення.

Формування навичок самостійної творчої діяльності – одна з умов творчого розвитку студента (І.П.Волков, І.Я.Лернер). В психологічному аспекті творча самостійність може розглядатися як інтегративна якість особистості, що забезпечує ефективний розвиток індивідуальності вчителя та його самовдосконалення.

Міра творчої спрямованості студента на думку Л.Гусейнової [1]. визначається такими показниками: розвиненість емоційно-артистичної сфери виконавця, самостійність й оригінальність виконавської інтерпретації, здатність до сценічного перевтілення, розвиненість образного мислення, творча ініціатива;

Розвиток виконавської самостійності – це залучення до активного, свідомого мислення. У формуванні творчої особистості важливу роль відіграє середовище з „творчою зарядженістю” (Л.А.Баренбойм, Ф.М.Блуменфельд).

Одним із способів формування творчих навичок, творчої самостійності є розвиток здібності до музичної імпровізації, яка розвиває творчу уяву, а та, у свою чергу, сприяє задоволенню потреби у творчому самоствердженні і створює важливі передумови для творчого мислення, дає можливість виявляти самостійність і творчу ініціативу. На думку О.О.Олексюк, творча імпровізація вчителя музики є „проявом вільної суб’єктивності виконавця через об’єктивну сутність авторського тексту” і виступає як „форма реалізації духовного потенціалу особистості музиканта-педагога” [5].

Висновки. Таким чином, важливим компонентом у формуванні музично-виконавської компетенції майбутнього вчителя музики виступає рефлексивно-креативний компонент який містить в собі як системно-аналітичну діяльність, так і творчу, виступає джерелом нових знань і умінь, виконує регулятивну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гусейнова Л.В. Формування готовності майбутніх учителів музики до інструментально-виконавської діяльності: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання музики і музичного виховання” / Л.В.Гусейнова. – К., 2005. – 20 с.
2. Добудько Т.В. Формирование профессиональной компетентности учителя информатики в условиях информатизации образования / Т.В.Добудько. – Самара: Изд-во Сам. ГПУ, 1999. – 340 с.
3. Ковальова С.В. Сутність, структура та специфіка творчої активності вчителів музики [Електронний ресурс] / Світлана Василівна Ковальова // Народна освіта. – 2008. – Випуск 4. – Режим доступу: <http://www.narodnaosvita6.vupysku/4/statti/2kovalova/2kovalova.htm>.
4. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи / С.Литвиненко // Збірник наукових праць полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. – Серія „Педагогічні науки”. – випуск 3 (50). – Полтава, 2006. – С. 215-219.
5. Олексюк О. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: Навчальний посібник / О.Олексюк, М.Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.
6. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник / О.П.Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – С. 68.
7. Психологія особистості: Словник-довідник / [ред. П.П.Горностая, Т.М.Титаренко]. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
8. Современный словарь иностранных слов. – СПб.: Дуэт, 1994. – 752 с.

9. Ткач Э.С. Музыкально-педагогическая диагностика и некоторые аспекты подготовки музыкантов – педагогов в вузе / Э.С.Ткач // Психолого-педагогические проблемы высшего музыкального образования: Сборник научных трудов. – В. 43. – М.: ГМПИ им. Гнесиных, 1979. – С.54-81.

АНОТАЦІЯ

Підварко Т.О. Проблеми формування рефлексивно-креативного компонента музично-виконавської компетенції майбутнього вчителя музики. Важливе місце у формуванні музично-виконавської компетенції майбутнього вчителя музики займає творча діяльність студентів, як форма музично-виконавської діяльності. В статті розглядається рефлексивно-креативний компонент музично-виконавської компетенції, який містить у собі як системно-аналітичну діяльність, так і творчу, виступає джерелом нових знань і умінь, виконує регулятивну функцію.

Ключові слова: креативність, музично-виконавська компетенція, рефлексія, творча самостійність.

АННОТАЦИЯ

Пидварко Т.А. Проблемы формирования рефлексивно-креативного компонента музыкально-исполнительской компетенции будущего учителя музыки. Важное место в формировании музыкально-исполнительской компетенции будущего учителя музыки занимает творческая деятельность студентов, как форма музыкально-исполнительской деятельности. В статье рассматривается рефлексивно-креативный компонент музыкально-исполнительской компетенции, который включает в себя как системно-аналитическую деятельность, так и творческую, выступает источником новых знаний и умений, выполняет регулятивную функцию.

Ключевые слова: креативность, музыкально-исполнительская компетенция, рефлексия, творческая самостоятельность.

SUMMARY

Pidvarko T.A. Problems of reflexive-creative component of musical and performance competence of future music teacher. The important role in forming music and performance competence of a future music teacher belong to a creative students activity as a form of musical and performing activities. The article considers reflexive and creative components of musical and performing competence which includes both systematic- analytical and creative work and creative work and is the source of new knowledge and skills, fulfils a regulatory functions.

Key words: creativity, musical and performing competence, reflection, creative independence.